NEKAJ IZHODIŠČ ZA DELO NA PODROČJU PREPREČEVANJA ODKLONSKIH POJAVOV MED MLADIMI NA CENTRU ZA SOCIALNO DELO OBČINE LJUBLJANA-CENTER

Milko Poštrak

I. Nekaj teorije

Pešič (1981) loči tri kriterije za določanje odklonskosti - normativni, reaktivni in vrednostni kriterij.

a) Normativni kriterij izhaja iz družbenih norm, torej pravil obnašanja ljudi v družbi. Te norme predstavljajo sistem predpisanih medsebojnih pravic in obveznosti. S tega vidika je odklonsko vedenje tisto, ki odstopa od družbeno dovoljenega in predpisanega. Seveda pa je normativni kriterij relativen, saj določeno ravnanje v določenih družbenih sistemih - in tudi že v določenih družbenih skupinah oziroma razredih v posamezni družbi - lahko pomeni odklon, v drugih pa ne.

b) Reaktivni pristop upošteva reakcijo okolja na določeno ravnanje. Če okolje vrednoti dejanje posameznika kot odklonsko in pri tem uporablja stigmatizacijo kot metodo, govorimo o reaktivnem kriteriju prepoznavanja odklonskosti. Za ta proces morata biti zadovoljena dva pogoja. Prvi je spopad interesov, drugi pa ravnotežje določenih posameznikov oziroma skupin glede družbene (ne)moči. V reaktivni pristop namreč niso vključeni primeri, pri katerih družbene reakcije ni. Za izostanek reakcije sta v glavnem dva vzroka: subjekt lahko preprosto spregleda, da je bilo odklonsko dejanje storjeno oziroma to dejanje ne ogroža njegovih interesov, subjekt ima lahko toliko družbene moči, da preostali del družbe "ne upa" ugotavljati odklonskosti. Tako neko dejanje ni evidentirano in s stališča reaktivnega pristopa sploh ne obstaja.

c) Tretji vrednostni pristop, je širši in izhaja iz družbenih vrednot, ki jih določena družba propagira oziroma je k njim usmerjena. Na osnovi teh vred-

nostnih izhodišč ločimo dva vidika odklonskega vedenja:

- Odklonsko vedenje, ki izhaja iz neskladja med vladajočimi formalnopravnimi in politično institucionaliziranimi vrednotami po eni strani ter med vrednotami, ki so v družbi latentne oziroma realno prisotne, vendar niso verificirane niti formalnopravno niti politično.
- Drugi vidik vrednostnega kriterija je širši; njegova osnova so vrednote, ki imajo oziroma naj bi imele za človeka splošnejši, univerzalnejši pomen, pri čemer ni pomembno, če jih družba priznava ali ne. Seveda bi bilo pri tem potrebno najprej definirati oziroma ugotoviti, katere so tiste "univerzalne človekove potrebe", kar pa je nekoliko metafizično in utopično početje. Če bi (po "kakšnem čudežu") to le bilo storjeno, bi dobili kriterij za ugotavljanje uspešnosti organiziranosti določene družbe. Družba bi bila seveda tem uspešnejše organizirana, kolikor več "univerzalnih človekovih potreb" bi zadovoljila oziroma kolikor bi omogočila optimalno razvijanje človekovih kreativnih potencialov in optimalno zadovoljevanje njegovih potreb. Ta definicija je v nekoliko mutirani obliki prisotna tudi v daljnosežni usmeritvi naše družbe namreč v vzpostavitvi "vsestransko razvitega človeka" in "komunistične (torej idealne) družbe".

Na podlagi povedanega sledi, da je odklonsko obnašanje v določenem konkretnem primeru torej tisto, ki odstopa ali celo nasprotuje vladajočim vrednotam in normam, ki so (vsaj) domnevno oziroma propagirano skupne za večino članov družbe. Ta definicija naj kljub nekaterim pomanjkljivostim za naše potrebe zadošča. Z njo so namreč usklajeni tudi zakonski predpisi in samoupravna ureditev, ki so pravna podlaga za to področje. To so Zakon o kazenskem postopku, Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, Kazenski zakon SRS, Zakon o prekrških terostali zakoni in predpisi, ki pravno urejajo področje odklonskega obnašanja nasploh in za mladinsko problematiko posebej.

Naše delo na področju odklonskih pojavov med mladimi ponavadi razdelimo na preventivno in kurativno.

a) Preventivno delo na področju odklonskega vedenja mladih je delo z ogroženimi skupinami prebivalstva, s tistimi kategorijami, za katere na podlagi teoretičnih raziskovanj in praktičnih spoznanj ugotavljamo, da se pri njih

najpogosteje ali celo izključno pojavlja odklonsko vedenje.

b) Kurativno delo zajema našo intervencijo po že ugotovljeni odklonskosti - ponavadi preko prijav UNZ ali dopisov sodišča.

Ker v pričujočem prispevku obravnavamo zlasti izhodišča za preprečevanje odklonskosti, naj v zvezi s kurativnim delom na področju odklonskosti omenimo le, da vodimo pogovore z evidentiranimi mladostniki, odbiramo socialno anamnezo, ki smo jo dolžni posredovati sodniku za mladoletnike ter sodniku za prekrške, da sodelujemo s sodišči in UNZ v postopkih zoper mladoletnike, da vodimo pripravljalni postopek, da izvajamo ukrep strožjega nadzorstva organa socialnega skrbstva oziroma spremljamo izvajanje ostalih disciplinskih ali varnostnih ukrepov ter drugih ukrepov strožjega nadzorstva; prav tako spremljamo mladoletnika tudi po prenehanju izvajanja vzgojnega ukrepa, mu pomagamo pri urejanju pomembnih vprašanj - npr. pri iskanju zaposlitve, pri izbiri šolanja, pri reševanju stanovanjskega problema, pri urejanju odnosov v družini itd. S temi mladoletniki se ukvarja tudi skupina, ki jo že več let organiziramo na našem CSD. Prostovoljci se individualno ukvarjajo s posameznimi ogroženimi mladostniki, na skupnih sestankih pa osvetljujemo in analiziramo probleme.

Daljnosežna usmeritev socialne politike nasploh, na področju odklonskega vedenja mladih pa še posebej, teži k vse večjemu poudarjanju pomena preventivnega dela. Dosledno in učinkovito preprečevanje vzrokov za pojavitev odklonskega vedenja mladih seveda daljnosežno pomeni reduciranje takšnega odklonskega vedenja, s tem pa vse manjšo potrebo po kurativnem delu. Na CSD prav v zadnjem času v procesu reorganizacije dela uvajamo vrsto preventivnih dejavnosti, kar pomeni predvsem terensko in le v manjši meri tudi pisarniško delo.

Pogoj za učinkovito preprečevanje odklonskega vedenja mladih je seveda poznavanje vzrokov zanj.

V zvezi s tem pravi dr. **Milica Bergant** v delu Slovenski mladostniki na krivi poti (1973):

"Ne glede na stalno spreminjanje pojavnih oblik sodobnega mladinskega prestopništva in spreminjanja etiologije pa so vse dosedanje raziskave odkrile ne-

ko skupno splošno značilnost: to je vrsta težavnih ali za razvoj neugodnih okoliščin življenja in hujših napak v uporabljenih vzorcih in metodah socializacije, in to že v osnovnih, primarnih socializacijskih skupinah - družinah. Posledice napačnih vzgojnih metod so tem hujše, čim večje in višje cilje postavlja pred socializacijo posameznika zunanje družbeno življenje - sodobna industrijsko razvita družba".

Do podobnih ugotovitev so prihajali tudi ostali avtorji s tega področja. Tako je na primer dr. **Katja Vodopivec** (v publikaciji Življenjske razmere delikventne mladine, 1960) ugotavljala, da lahko stori mladoletnik kaznivo dejanje ali

- iz želje, da zadovolji svoje potrebe, torej ga sproži motivacijski mehanizem, ali
- zaradi sproščanja čustvene napetosti, ki se je razvila zato, ker mladoletnik dalj časa ni mogel primerno zadovoljevati svojih potreb ali ker je bil pritisk okolja nanj premočan - torej izvira kaznivo dejanje iz frustracijskega stereotipa, ali
- po kombinaciji obeh psihičnih dinamizmov tako, da so bila kazniva dejanja najprej izraz frustracijskega stereotipa, ki se je pozneje razvil v motivacijski mehanizem. (str. 7)

Nadalje pravi, dr. **Katja Vodopivec**, da bi naj bila "po teh podatkih.... torej večina mladoletnih delinkventov... frustrirana. Frustracije lahko izvirajo iz somatskih ali psihičnih neskladnosti, ki so lahko ali prirojene ali zaradi neugodnih vplivov okolja pridobljene ali pa so neposredna posledica neugodnih razmer, v katerih je mladoletnik živel..."(isto). Nato ugotavlja, da so potrebne "dodatne raziskave v družinah, iz katerih so mladoletniki prišli." (str. 8).

Ista avtorica na podlagi teh raziskav družin zaključuje, da "izhaja relativno veliko delinkventnih mladoletnikov iz družin z večjim številom otrok...(da)... slabe stanovanjske razmere in nizka ekonomska raven (sicer) nedvomno neugodno vplivajo na psihično in fizično rast mladoletnikov. Vprašanje pa je, ali je tako ekonomsko stanje (edini) vzrok...; bivanje pri raznih ljudeh ali v raznih ustanovah vpliva neugodno na njihov razvoj, saj v takih okoliščinah ne morejo razviti občutka čustvene pripadnosti posameznim odraslim osebam in se zato osebno ne počutijo varne...". (str. 37)

Druga avtorica v isti publikaciji, **Metka Kramar**, ugotavlja, da je za družine delinkventnih mladoletnikov značilna "ravnodušnost in čustvena neprizadetost med starši ter deloma medsebojno zanemarjanje, pogosto ravnodušen in čustveno neprizadet odnos očeta do delinkventnega mladoletnika, deloma neavtoritativni starši in končno zanemarjanje ter izkoriščanje otroka od očeta. Matere so osebno često neurejene, neurejena so stanovanja teh družin, družinsko ozračje pa je polno konfliktov". (isto, str. 66)

Sorodne rezultate so navajali tudi ostali raziskovalci s tega področja. Citirajmo še odlomek iz že prej omenjene knjige dr. **Milice Bergant:**

"Najpogostejše nepopolne družine v našem vzorcu so bile: na prvem mestu dopolnjene družine (19 %), temu so sledili otroci iz razvez (15,8 %), takoj nato pa otroci, ki sta jih zapustila oče in mati (7,94 %), šele nato nezakonski otroci (6,35 %) in potem rejenci (3,17 %), za katere je spet značilno, da ne žive pri starših in se navadno starši malo brigajo zanje" (Slovenski mladostniki na krivi poti, 1973, str. 36). Ostali otroci iz navedene študije so bili iz popolnih družin (44,44 %), vendar je bilo od vseh družin le 33,33 % urejenih, v ostalih je bila atmosfera agresivna ali pa so bile na robu propada. Če omenimo še podatek, da je bilo od vseh družin 36,07 % pretežno permisivnih, 39,34 % represivnih ter 24,59 % z neenotno vzgojo, je slika še popolnejša".

II. Opis dela

Že na podlagi v uvodu navedenih značilnosti družine ogroženega oziroma že prestopniškega mladostnika je jasno, da bo osrednja pozornost pri preventivnem delu, torej pri pravočasnem odkrivanju mladostnikov s potencialnim odklonskim vedenjem, usmerjena v problematične družine. Seveda bo ob konkretnem delu tudi tipologija rizičnih družin natančneje in podrobneje izdelana. Iz tega sledi, da se strokovni delavci na CSD, ki delajo na področju preprečevanja odklonskega vedenja mladih, tesno povezujejo s strokovnimi delavci na področju zakonskega in družinskega svetovanja v okviru CSD. Še več: lahko so ali bi vsaj morali biti tudi člani strokovnih timov CSD na tem področju.

Delo je usmerjeno v svetovanje ogroženim družinam, v urejanje partnerskih odnosov v teh družinah, predvsem pa v urejanje odnosov med starši in otroki, posebna pozornost je posvečena delu z otrokom ali mladostnikom posebej, in to še pred začetkom pojavljanja prvih znakov odklonskega vedenja.

Podatke o ogroženih družinah in s tem o ogroženih otrocih ter mladostnikih (potencialnih prestopnikih) lahko strokovni delavci dobijo na različne načine. Od strokovnih delavcev, ki se ukvarjajo z zakonskim in družinskim svetovanjem, dobijo podatke na primer o ogroženih (alkoholizem staršev itd.) ali razpadlih družinah (razvezni postopek s spravnim poskusom).

Ker vse rizične skupine iz različnih vzrokov niso evidentirane na CSD (neevidentirani alkoholiki, sprti partnerji, ki se na CSD ne oglašajo itd.), je potrebno tudi terensko preventivno delo v smislu neposrednega iskanja ogroženih skupin ali posameznikov. To pomeni obiskovanje tipičnih zbirališč mladih - od prostorov z igralnimi napravami ter drugih zabavišč, mladinskih in drugih klubov, do diskotek in lokalov. Da obiskujemo tudi šole in druge tovrstne institucije, verjetno ni treba posebej omenjati. V teh mladinskih zbirališčih bi morali strokovni delavci CSD imeti pomembno vlogo pri oblikovanju kreativnega programa za mlade. Podoben projekt oziroma raziskavo so 1980/81 izvajali strokovni delavci Kriminološkega inštituta ter nekaterih ljubljanskih CSD v Mladinskem centru v Zg. Šiški.

Tako si zamišljamo konkretno reorganizacijo dela z ogroženimi mladimi na našem CSD. Zato se strokovni delavci, ki delamo z ogroženimi mladostniki, po eni strani tesno povezujemo s strokovnjaki s področja zakonskega in družinskega svetovanja, po drugi strani pa navezujemo stike z mladostnikovim okoljem: povezujemo se s krajevno skupnostjo, s hišnimi sveti in ostalimi samoupravnimi organizacijami ter z vodji oziroma nosilci klubske dejavnosti, nameravamo pa se povezati tudi z lastniki zabavišč, lokalov itd. Aktiv za mladostnike, ki združuje krog strokovnjakov iz vseh ljubljanskih CSD in sorodnih organizacij, skrbi za to, da tovrstna dejavnost ne bi bila omejena le na našo občino. Informacije in izkušnje izmenjujemo na rednih sestankih.

Pri terenskem delu se ukvarjamo tako z ogroženim posameznikom kot tudi z

njegovo vrstniško družbo. Takšno delo združuje preventivno in kurativno delo, saj prihajamo v stik z ogroženimi mladostniki in tudi s tistimi, ki so že izvršili kako kaznivo dejanje ali prekršek in so torej svoje odklonsko vedenje že manifestirali.

Pomembno vlogo v preventivnem in tudi kurativnem delu z ogroženimi mladostniki imajo tudi prostovoljci, seveda dobro usposobljeni in pravilno vodeni.

Prostovoljci na našem CSD so študentje I. letnika VŠSD. Imajo torej izoblikovan določen odnos do socialne problematike, prav tako imajo že neko predznanje na tem področju, predvsem pa teoretično strokovno znanje pridobivajo ob svojem študiju. Korist pri delu z ogroženimi mladostniki je torej obojestranska - študentje bodo ob zaključku študija bolje usposobljeni za praktično delo, s svojim prostovoljnim delom pa so dragocena pomoč poklicnim strokovnjakom na CSD in seveda predvsem ogroženim mladostnikom samim. Njihov delež je pomemben zlasti pri preventivnem delu, saj prav na terenu, v situaciji neposrednega stika z mladimi, predstavljajo manjkajoči člen v verigi odnosov med strokovnimi delavci ter ogroženimi mladimi. Njihovo delo poteka na subtilnejši način, "dosegljiva" so jim področja intime mladih, ki so poklicnemu strokovnjaku že zaradi njegove pozicije nedostopna. Prav tako je za ogrožene mladostnike, ki še niso storili kaznivega dejanja, družba prostovoljcev manj obremenjujoča z vidika sprejemanja okolja, kot pa etablirani strokovnjaki s CSD, katerih pojavljanje ima lahko v mladostnikovem okolju točno določen pomen.

Prostovoljni delavci sodelujejo s poklicnimi strokovnjaki tako na strokovni kona tehnično-izvedbeni ravni. Na strokovni ravni se delo prostovoljcev konkretizira v obliki "usmerjenega druženja" z mladostnikom. To pomeni, da prostovoljec po vzpostavljenem prijateljskem odnosu z mladostnikom ter na podlagi "diagnoze" oziroma anamneze, sprejete v sodelovanju s poklicnim strokovnim delavcem, sugerira mladostniku najboljše oziroma vsaj čimboljše možne vzorce obnašanja. S pomočjo izkustvene metode ob posameznih konkretnih situacijah prostovoljec ponuja, posreduje mladostniku najprimernejše oblike vedenja. To seveda zahteva veliko stikov, česar poklicni strokovni delavec ob pomanjkanju časa in zaradi prevelikega števila ogroženih mladostnikov ne bi mogel izvesti.

Delo prostovoljcev je lahko individualno ali skupinsko (recimo v mladinskem klubu), kar je odvisno od situacije, težav mladostnika, ciljev obravnave ipd.

Prostovoljci so kot sodelavci zaželeni tudi pri kurativnem delu, npr. pri izvajanju vzgojnih ukrepov, pa tudi pri spremljanju mladostnika, ko preneha izvajanje vzgojnih ukrepov...

III. Razprava in predlogi

Naše delo na področju preprečevanja odklonskega vedenja mladih je usmerjeno v:

a) Urejanje odnosov v družini. Samostojno ali v sodelovanju z drugimi strokovnimi delavci poskušamo urejati partnerske odnose, odnose med starši in otroki ter svetovali otroku samemu.

b) Urejanje odnosov v okolju. Samostojno ali v sodelovanju z drugimi strokovnjaki poskušamo usmerjati življenje vsakega posameznika in celotne skupine vrstnikov v kreativnost, jim omogočiti, da čutijo varnost in toplino, da se dojemajo pozitivno in da čutijo možnost za svoj razvoj. Preprečevalno delo se v tej točki navezuje na kurativo, saj se ogroženi mladostniki večkrat združujejo s tistimi, ki so neka odklonska dejanja že storili.

S šolo, krajevno skupnostjo ter z ostalimi institucijami moramo iskati dodatne skupne rešitve za življenje ogroženih mladih. To pomeni, da je treba poskušati razviti čimveč prostočasnih aktivnosti v okviru šole, krajevne skupnosti, mladinskega kluba itd. ter omogočiti mladim, da razvijejo svoje pozitivne potenciale.

Po letih oziroma starosti ogroženih otrok bi se lahko usmerili na delo z:

a) ogroženimi otroki do štirinajstega leta. V tej skupini sta dve podskupini in sicer: 1. otroci do sedmega leta starosti, torej predšolska mladina. Tu je potrebno sodelovanje z vrtci in ostalimi institucijami, ki pridejo v stik z otrokom, ter seveda predvsem delo s starši. V ta okvir pade tudi skrb za matere samohranilke, kar zajema tudi projekt stanovanjske skupine za te matere, ki ga že pripravljamo. 2. otroci od osmega do štirinajstega leta, torej osnovnošolska mladina. Pri njih se lahko simptomi že radikalizi-

rajo. Delo bi naj bilo usmerjeno v sodelovanje s šolo, starši, krajevno skupnostjo, mladinskimi klubi itd. ter tudi že z vzgojnimi zavodi. Ob tem razmišljamo o organiziranju skupine za dnevno bivanje, saj se večkrat srečujemo prav s problemom, kako čim subtilneje zavarovati ogrožene mladostnike pred lastnimi starši oziroma pred obremenjujočo, neurejeno situacijo v ogroženi oziroma razpadajoči družini, in to takrat, ko zakonodaja še ne predvideva posega družbe. Tudi tu so pomembni sodelavci prav prostovoljci.

b) ogroženi najstniki med petnajstim letom do polnoletnosti oziroma do dvajsetega leta starosti. Veliko mladostnikov (posebej tistih "ogroženih") se po zaključeni osnovni šoli preneha šolati - se zaposlijo ali ostanejo brezposelni. Zato šola v tem zadnjem primeru na vpliv šole ne moremo računati. Tistim pa, ki kljub vsemu nadaljujejo s šolanjem, le-to ponavadi povzroča probleme. Jasno, da se tukaj naše delo ne sme izčrpavati le z "instruiranjem". Ob vsem tem že naštetem omenimo še sodelovanje s stanovanjsko skupino...

CSD ob vseh naštetih institucijah sodeluje tudi z mladinskim sprejemnim centrom, v zadnjem času smo razvili tudi tesno sodelovanje s postajami milice, z dijaškimi domovi (ob začasnem urejanju stanovanjskega problema ogroženega mladostnika je npr. možna rešitev začasne nastanitve v dijaškem domu), s Študentskim servisom (omogočanje dela preko ŠS mladostnikom z materialnimi težavami, ki nimajo statusa dijaka ali študenta), s stanovanjsko skupino (oddelkom VVZ Logatec, v katero lahko nameščamo ogrožene mladostnike) ter seveda z ostalimi vzgojnimi zavodi in drugimi institucijami v Ljubljani in Sloveniji.

VIRI

1. Dr. M. Bergant, V. Skalar - Moj otrok na krivi poti, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1965
2. Dr. M. Bergant - Slovenski mladostniki na krivi poti, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1973
3. Mike Brake - Sociologija mladinske kulture in mladinske subkulture, KRT RK ZSMS, Ljubljana, 1983

4. S.L. Hallock - Vpliv poklicne nepoštenosti na vedenje motenih mladostnikov, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, 31/1980, štev. 4, str. 321-326

5. A. Kavčič - Skupinsko delo z mladoletnimi prestopniki, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, 26/1975, št. 3, str. 225-232

6. T. Lamovec, A. Rojnik - Agresivnost, DDU Univerzum, Ljubljana, 1978

7. Pešič, Jankovič - Društvene deviacije, Kritika socialne patologije, Beograd, 1981

8. Prestupništvo maloletnika u industrijskim naseljima, IKKI, Beograd, 1966

9. Zbornik Mladostnik, družina, družba, DDZ Univerzum, Ljubljana, 1977

10. Življenjske razmere delinkventne mladine, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana, 1960.

Milko Poštrak, Socialni delavec, dipl.sociolog, Javorškova 4, 61117 Ljubljana.